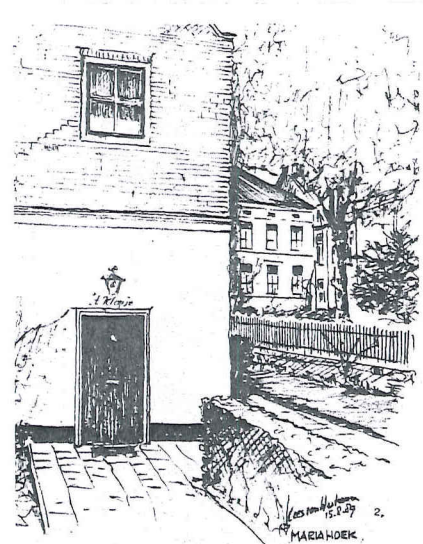

CAR

Glazemaker als celebrant optrad. Net als zijn medebisschoppen van de Unie van Utrecht betrad hij met mijter en staf het hoogkoor van de protestantse Dom, aldus de draad opnemend op het punt waar Johannes van Neercassel, apostolisch vicaris in onze streken en titulair bisschop van Castorië *in partibus infidelium*, hem na de aftocht van de Fransen in november 1673 had moeten laten vallen.

Dat de oud-katholieke kerk in Nederland de historische betekenis van een en ander terdege beseft, maakt zij duidelijk in de inleiding van het liturgieboekje dat de aanwezigen ter hand werd gesteld. Evenals in het feit dat hetzelfde zilveren altaarkruis met Kruisreliëf van pastoor Abraham van Brienen, dat in 1672-'73 op het hoogaltaar van de gerekatholiseerde Domkerk was geplaatst, nu op een zij-tafel stond opgesteld.

Verder werden in de dienst gebruikt: de ring van Van Neercassel, de staf van zijn opvolger Codde, het wasbekken met schenkan van Rovenius, het borstkruis van Cornelius Jansenius en de kelk van Port Royal. Het uitdrukkelijk honoreren van dit kostbare historische bezit en het koesteren van de herinneringen die daaraan verbonden zijn vormen een typisch oud-katholiek fenomeen. Het is een accentueren van de historische continuïteit, dat meer relevant is dan het blijven wijzen op de „ononderbroken successie“ vanaf Sint Willibrord en het met terugwerkende kracht benoemen van Rovenius, Van Neercassel en Codde tot „aartsbisschop van Utrecht“. Op die titel zijn ze niet benoemd - evenmin trouwens als Willibrord -, zo beschouwden ze zichzelf niet en zo werden ze ook door de tijdgenoten niet gekwalificeerd. De apostolisch vicarissen waren geen diocesane of residerende bisschoppen, maar door de Apostolische Stoel gemandateerde kerkelijke functionarissen met de bisschopswijding en een titel i.p.i.

Pas later, terugblikkend op de gebeurtenissen van 1723 en daarna, zijn ze achteraf „aartsbisschop van Utrecht“ genoemd door de anti-Romeinse partij in het conflict. Er is hier dus sprake van een perspectiefverandering *post facta*. Het terugprojecteren van deze titel naar vroegere periodes is een anachronisme en in het tijdperk van de oecumene een achterhaald stuk polemie en apologetiek²). Het is ongeveer als wanneer men in een nationalistisch klein-Nederlands geschiedverhaal de stadhouders Willem van Oranje, Maurits en Frederik Hendrik alsnog tot koningen der Nederlanden zou uitroepen. In de eeuwfeest-viering van de Unie van Utrecht is dit corrigeren van de geschiedenis nogal eens aan de orde geweest, alsof daarin nog steeds de enige legitimatie van de oud-katholieke kerk zou zijn gelegen. Het historisch bewustzijn van de oud-katholieke gemeenschap in ons land en de zorgvuldigheid waar-

2 Een overzicht van deze problematiek in M. G. Spiertz, *L'Eglise Catholique des Provinces-Unies et Le Saint Siège pendant la deuxième moitié du XVIIe siècle*. Leuven, 1975. (Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique fasc. 62.)

Achtereenvolgens werden besproken: J. N. van Ditmarsch, *Dit huis geheiligd en versierd. Beschrij-*

Oud-katholieke parochie van Utrecht „In de Driehoek“. Zes tekeningen van A. J. C. van Westrenen. Verkoopprijs f 5,- (verkrijgbaar: zie boven).

Kunst uit oud-katholieke kerken. Samenstelling en red. Paul Dirkse. Catalogus van de gelijknamige tentoonstelling. Utrecht, Rijksmuseum Het Catharijneconvent, 1989. 124 blz. m. illustr. in kleur en zwart-wit. Prijs f 19,50. ISBN 90 71242 09 6.

NOGMAALS DE INSIGNES VAN SINTE KUNERA

In het Maandblad van Oud-Utrecht van november 1987 (60 jrg. nr. 11) werd een afwijkend type insigne van Sinte Kunera, in Wijk bij Duurstede gevonden, gepubliceerd.

Tot dat moment waren vier Kunera-insignes bekend, allen van éénzelfde vormgeving. Drie van deze insignes werden al eerder gepubliceerd en afgebeeld (Maandblad Oud-Utrecht, juli/augustus 1987); deze drie waren gevonden in Heteren, Achterberg en Amsterdam.

Er is aanleiding om nogmaals op deze Sinte Kunera-insignes terug te komen. Brian Spencer, specialist op het gebied van laat-middeleeuwse religieuze en profane insignes in Engeland, maakte mij attent op de aanwezigheid van een zilveren Cunera insigne in het British Museum te Londen. Dank zij de bereidwilligheid en medewerking van het Department of Medieval and later Antiquities van het British Museum kan

dit insigne hier nu worden afgebeeld. Het insigne werd in 1885 als onderdeel van een grotere collectie verworven en bevindt zich sedertdien onder inv. nr. 85, 5-6, 106 in het British Museum. Er zijn geen gegevens bekend over de verdere herkomst. Het insigne bestaat uit een rond zilveren plaatje met een diameter van 30 mm. In het plaatje zijn 4 gaatjes geslagen welke moeten dienen voor het bevestigen van dat plaatje op hoed, kleding of wat ook voorkwam in een getijdenboek.

Om alle details duidelijk zichtbaar te maken is het insigne hier twee maal vergroot afgebeeld. Binnen twee parelranden staat in gotische minuskels de tekst SANCTA - CUNERA. Waar bij het eerder gepubliceerde in Wijk bij Duurstede gevonden insigne sprake is van een schrijfwijze van Kunera is hier gebruik gemaakt van de schrijfwijze Cunera waaruit blijkt dat in dezelfde periode de naam van de Heilige zowel met een K als met een C geschreven werd.

Midden in het insigne staat de gekroonde Sinte Cunera met aan haar rechterzijde de eveneens gekroonde jaloerse Koningin en aan haar linkerzijde de met een hoofddoek getooide dienstmaagd. Zoals bekend gaat de geschiedenis dat Cunera als één van de elfduizend maagden uit Keulen kon vluchten in Rhenen terecht kwam waar de heidense koning Radboud haar in het paleis opnam. Zij wekte door haar ijver en inzet de jaloersheid op van de Koningin die met lede ogen zag hoezeer Cunera in de gunst van de Koning kwam. Samen met haar dienstmaagd wurgden zij Cunera toen de Koning op jacht was. De wandaad werd ontdekt, de Koningin werd krankzinnig en maakte een eind aan haar leven en de Koning stichtte een kerk ter ere van Sinte Cunera. Nadien zorgde „die heylighe maget ende martelaresse Sinte Kunera voor vele teekenen ende mirakelen“.

Tussen de hoofden van Cunera en dienstmaagd staan twee kleine franse lelies afgebeeld. Het insigne is niet gegoten maar is ontstaan door het persen van de dun-

British Museum, inv. nr. 85, 5-6, 106.

Oud-Utrecht 1. 62^e jrg. nr. 12, dec. 1989

ne zilveren plaat door middel van een vorm. Deze techniek komt aan het begin van de 16de eeuw in gebruik. Veelal worden daarbij dunne koperen plaatjes gebruikt die papierdun zijn. In Zeeland uit het Oosterschelde gebied zijn verschillende van zulke plaatjes gevonden die betrekking hebben op de verering van Thomas van Canterbury, Barbara, Sint Job en de H. Dymphna. Ook deze exemplaren kunnen gedateerd worden in het begin van de 16de eeuw.

Zoals in het eerder aangehaalde artikel werd opgemerkt is het opvallend dat de drie eerder tesamen gepubliceerde insignes welke van een lood-tin alliage gemaakt zijn, van zo matige kwaliteit zijn. Hierdoor zijn de afbeeldingen en de tekst op de insignes niet tot in detail herkenbaar. Daarom ook is het verheugend dat recentelijk uit afgevoerde grond afkomstig uit de binnenstad van Kampen een Sinte Cunera insigne tevoorschijn kwam waarvan de kwaliteit veel beter waard gebleven is. Zo is de tekst SU(N)T CUNERA hier beter leesbaar. Ook de topbekroning is, afgezien van de pinakel aan de rechterzijde, onbeschadigd gebleven. Opvallend is het ontbreken van bevestigingsogen terwijl er ook geen aanwijsbare tekenen zijn die duiden op het vroeger wél aanwezig zijn. Het insigne bevindt zich thans onder Inv. Nr. 1595 in de collectie Van Beuningen. De afmetingen zijn 65 mm hoog en

Coll. Van Beuningen, inv. nr. 1595.

Coll. Van Beuningen, inv. nr. 1423.

35 mm breed terwijl het insigne 12 gram weegt. Cunera stelt ons voor nog meer verrassingen. Uit afgevoerde grond afkomstig uit de bouwput van het bankiershuis Pierson Heldring & Pierson aan het Rokin te Amsterdam werd door een metaaldetectorzoeker een ander, geheel afwijkend Cunera insigne - helaas sterk beschadigd en incompleet - gevonden. Ook dit insigne bevindt zich thans onder Inv. Nr. 1423 in vorengenoemde collectie. Het fragment heeft een hoogte van 43 mm en een breedte van 44 mm. Het is gegoten in een vorm van een alliage van lood en tin. Wederom staat de gekroonde en hier van een nimbus achter het hoofd voorziene Sinte Cunera in het midden. De wurgdoek wordt door de twee vrouwenfiguren ter linker en ter rechter zijde om de hals van de Heilige getrokken. Cunera staat met gevouwen handen.

Het is spijtig dat de banderol welke zich onder de drie vrouwenfiguren bevindt ook beschadigd is waardoor aan de linkerzijde en in het midden enige letters zijn weggevallen. Bovendien zijn de letters aan de rechterzijde enigszins gevloeid waardoor de tekst minder goed leesbaar wordt. De tekst luidt: (SV)NTE KV(N)ERA TO???. De nu nog niet met zekerheid te beantwoorden vraag is welke de laatste drie letters geweest moeten zijn. Vergroting van de letters, het gebruik van verschillende belichtingen en - wat wetenschappelijk niet verantwoord is - een klein beetje fantaseren doet veronderstellen dat de tekst wél eens SVNTE KUNERA TOERN zou hebben kunnen zijn. We zullen moeten afwachten of een volgende vondst ons op dit gebied meer duidelijkheid geeft.

Want zou de veronderstelling juist zijn dat er sprake is van toern (toren) dan zou daaruit kunnen worden geconcludeerd dat niet alleen aflaatbrieven maar ook pelgrimsinsignes werden verkocht om de nodige inkomsten te verkrijgen voor de bouw van de Cunera kerktoeren welke in 1491 begonnen in 1531 werd beëindigd. Reeds in 1934 verscheen in Oud-Utrecht

Ir
w
te
1
ti
si
er
p
te
d
la
in
ee
ge
or
tij

aat door middel van een vorm. Deze
aan het begin van de 16de eeuw in ge-
worden daarbij dunne koperen plaatjes
papierdun zijn. In Zeeland uit het Ooster-
d zijn verschillende van zulke plaatjes
betrekking hebben op de verering van
Canterbury, Barbara, Sint Job en de H.
ok deze exemplaren kunnen gedateerd
t begin van de 16de eeuw.

erder aangehaalde artikel werd opge-
vallend dat de drie eerder tesamen ge-
signes welke van een lood-tin alliage
van zo matige kwaliteit zijn. Hierdoor
dingen en de tekst op de insignes niet tot
enbaar. Daarom ook is het verheugend
k uit afgevoerde grond afkomstig uit de
an Kampen een Sinte Cunera insigne te-
vam waarvan de kwaliteit veel beter be-
ven is. Zo is de tekst SU(N)T CUNERA
sbaar. Ook de topbekroning is, afgezien
el aan de rechterzijde, onbeschadigd ge-
ellend is het ontbreken van bevestigings-
er ook geen aanwijsbare tekenen zijn die
t vroeger wél aanwezig zijn. Het insigne
thans onder Inv. Nr. 1595 in de collectie
en. De afmetingen zijn 65 mm hoog en

Coll. Van Beuningen, inv. nr. 1423.

35 mm breed terwijl het insigne 12 gram weegt. Cunera stelt ons voor nog meer verrassingen. Uit afgevoerde grond afkomstig uit de bouwput van het bankiershuis Pierson Heldring & Pierson aan het Rokink in Amsterdam werd door een metaaldetectorzouker een ander, geheel afwijkend Cunera insigne - helaas sterk beschadigd en incompleet - gevonden. Ook dit insigne bevindt zich thans onder Inv. Nr. 1423 in vorengenoemde collectie. Het fragment heeft een hoogte van 43 mm en een breedte van 44 mm. Het is gegoten in een vorm van een alliage van lood en tin. Wederom staat de gekroonde en hier van een nimbus achter het hoofd voorziene Sinte Cunera in het midden. De wurgdoek wordt door de twee vrouwenfiguren ter linker en ter rechter zijde om de hals van de Heilige getrokken. Cunera staat met gevouwen handen.

Het is spijtig dat de banderol welke zich onder de drie vrouwenfiguren bevindt ook beschadigd is waardoor aan de linkerzijde en in het midden enige letters zijn weggevallen. Bovendien zijn de letters aan de rechterzijde enigszins gevloeid waardoor de tekst minder goed leesbaar wordt. De tekst luidt: (SV)NTE KV(N)ERA TO???. De nu nog niet met zekerheid te beantwoorden vraag is welke de laatste drie letters geweest moeten zijn. Vergroting van de letters, het gebruik van verschillende belichtingen en - wat wetenschappelijk niet verantwoord is - een klein beetje fantaseren doet veronderstellen dat de tekst wél eens SVNTE KUNERA TOERN zou hebben kunnen zijn. We zullen moeten afwachten of een volgende vondst ons op dit gebied meer duidelijkheid geeft.

Want zou de veronderstelling juist zijn dat er sprake is van toern (toren) dan zou daaruit kunnen worden

(9e jrg. nr. 5) een uitvoerig artikel van de hand van A. H. (Het is niet na te gaan wie zich achter deze initialen verschuilt. Misschien dr A. Hulshof (red.)) over Sinte Kunera, de heilige van Renen waar gewezen wordt op de belangrijke bron van inkomsten die verkregen werd uit de inkomsten van aflaatbrieven. Ons tegenwoordige Rhenen wordt in dit artikel Renen genoemd terwijl ook in de in 1988 verschenen herdruk van Dat Leven/ende die passie/ende verheffinghe vander heyliger maget Sinte Kunera die in die stadt van Renen rustede is met haer tekene ende mirakelen die gheschiet sijn en noh dagelijx geschie die God gedae heeft

doer die heylighe Maghet Kunera duidelijk gesteld wordt dat „Dit boeckxen vercooptmen in die stadt van Renen“.

Bij een vorig artikel stelde ik de vraag of heroverweging van het woordgebruik bij CUNERA of KUNERA zinvol zou kunnen zijn. Het is maar beter om deze vraag niet te beantwoorden omdat beide namen gelijktijdig dooreen gebruikt blijken te zijn. Het lijkt mij dus ook zinvol toe verder Rhenen maar Rhenen te laten.

H. J. E. van Beuningen

De opgelegde bedevaart naar Rhenen

Tussen 1386 en 1538 werden in de stad Schiedam 401 personen tot 425 bedevaarten veroordeeld. Daaronder komen vier bedevaarten voor welke zijn opgelegd met bestemming St. Cunera in Rhenen. Met dank aan het Gemeentearchief in Schiedam, aan mevrouw Schreurs-Verwer en aan de heer C. Hoek voor hun steun, volgt hier de tekst van akte Nr. 532 welke op 29 October 1502 werd opgelegd.

„Ten dage voirseit sat den baliu mitten gericht opten stedehuys omme te corrigieren ende suver te setten enige van den heeren van Sinte Antonys hier nae volgende verclaert. Te weten mijnheer den drager, Jan Blijfhier, Claes den Helsen ende Symon Rutgerssoen, omme dat sij 't mandaet van tsheeren wegen ende

van den burgemeesters niet geobiediert en hebben tot twee of driemaal toe 't welck men van hemlyuden noch nyemant geheyngen wille. Soe is hair samen tenden tsheeren bruecken dat sij den heeren bidden zullen om vergifenis. Ende daren tenden sullen sij uitgaen tusschen dit ende Pinsdagen naestcomende een bedevaert te Renen tot Sinte Kunier ende niet binnen der stede vrijheit comen zij en hebben guedt betooch gebrocht dat den bedevaert gedaen is of de stede te geven elcx thien stuvers te betalen tusschen dit ende vastenavondt naestcomende (= 28.2.1503), die te verborgen binnen daech sonneschijn. Ende dit gebiedinen hemlyuden te volbreyngen op een peyne van thien cronen.

Helaas is niet bekend of de gestraften gekozen hebben voor het volbrengen van de bedevaart naar Rhenen dan wel voor betaling van tien stuivers elk.

MIDDELEEUWSE MINIATUREN UIT DE NOORDELIJKE NEDERLANDEN

In het Rijksmuseum Het Catharijneconvent te Utrecht wordt in de weken rond Kerstmis 1989 een grote tentoonstelling gehouden van miniaturen die tussen 1400 en 1535 in ons land zijn vervaardigd als illustratie van handgeschreven boeken. Meer dan honderd schitterende en kleurrijke meesterwerken van middeleeuwse Nederlandse kunstenaars zullen op deze expositie bijeengebracht worden. Sommige handschriften, met name uit particulier bezit, zijn zelfs nooit eerder geëxposeerd geweest.

De tentoonstelling doet de „gouden eeuw der Nederlandse miniatuurkunst“ gedurende enkele maanden

broeders Limburg hebben juist als miniatuurschilders hun vak in ons land geleerd, voordat zij naar de beter betalende opdrachtgevers in het zuiden vertrokken. Meer dan twintig jaar heeft prof. dr James H. Marrow, hoogleraar aan de University of California in Berkeley, onderzoek gedaan naar Nederlandse miniaturen. Dit onderzoek, waarvan de resultaten eind 1990 in een nieuw standaardwerk gepubliceerd zullen worden, vormde het uitgangspunt voor de tentoonstelling in Het Catharijneconvent. Verschillende handschriften met schitterende miniaturen, soms van voorheen geheel onbekende „Meesters“, zijn door